

¡BOMBA!

Está alegre la afición,
el *Tri* ganó, aunque con falla.
A Vix le cayó metralla,
tras fallar su transmisión

K'uintsil

Edición de fin de semana, del viernes 12 al domingo 14 de junio de 2026
CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 11 · NÚMERO 2744 · www.lajornadamaya.mx

SATS'

JUNTÚUL BA'ALCHE' KU YE'ESIK U LEELEM U
BOONIL TI'AL MA' U JAANTA'AL

Arsenura armida u científico k'aaba', yéetel lepidóptero u especieil. K'ajólta'an beey mariposa nocturna de seda ich káastelan t'aan yéetel méek'a'an tumen Saturniidae baatsil, junmúuch' tu'ux táaka'an jaytúul ti' le polillas maas chan piimatk yéetel jela'antak ichil tuláakal América.

Yaan ku yila'al tu noojolil México tak ti' u jejeláasil lu'umilo'ob Sudamérica. Ku kajtal ti' húmedo k'áaxo'ob. Ku tóop'ol ti' je', ku súutul xnook'ol, ts'ooke' pupa tak kéen nojochchajal, ba'ale' kéen máanak u xnook'olile' leti' kéen múul yantak yéetel uláako'ob.

Xnook'olo'ob beya' tu kanaj u beet aposematismo, le je'ela' leti' kéen u k'a'abéetkuns lelem boon'ob yéetel jats'us patrones ti'al u ye'esik ti' ba'ax ku ts'áakubáaj u jaantej, es ke ma' ki' wa je'el u beetik k'aase'; ku p'isik kex 8 centímetros.

Tu wiinkilale' yaan u k'i'ixel yéetel u tso'otso'ob, le beetik ku ts'áak saajkil, kex tumen ti' wiinike' ma' sajbe'entsili'. Yaan u boox yéetel k'aank'an t'oolilo'ob, yéetel le je'elo' ku ye'esik jach je'el u beetik k'aas ti' jaytúul ch'íich'o'ob.

"Ku múuch'ul yéetel uláako'ob, beey u múul kajtal'obo', tumen ku núupul tak yéetel uláak' xnook'olo'ob ti' u mismoil especie ti'al u kuxtal, tumen ku múul kaxtik u yo'och, ku paklan kaláantikubáaj, wa ku kaxtik ba'al u múul beeto'ob, ku multiko'ob u chuun che'ob", tu ya'alaj xbióloga Patricia Santos.

Ku jaantik u ya'abil che'ob, je'el bix Guazuma ulmifolia, Rollinia membranacea yéetel Bombacopsis quinatum, ts'ooke' yaan k'iine', je'el u láaj jaantik u ts'u' che'ob ti'al u p'atik jóojochil.

OOCHEL ALEJANDRO LOPEZ

ESPECIAL: FAUNA NUESTRA / ANA RAMÍREZ / P 42 YÉETEL 43

